

“L'educació humanística és una educació de museu”

**Conferència de premsa
de George Steiner.
Girona, abril de 2001**

“Mentre en els nostres diaris, en les nostres lleis i en els nostres actes polítics no puguem tornar a les paraules un cert grau de claredat i de seriositat en la seva significació, més les nostres vides s'aniran acostant al caos. Vindrà aleshores una nova edat obscura.” George Steiner: *Llenguatge i silenci* (1961)

Un dia de la primavera passada, el diari *La Vanguardia* publicava un article de Xavier Antich, firmat el dimecres 4 d'abril de 2001, en què l'autor anunciava la presència a Girona del filòsof i humanista George Steiner (París, 1929), un dels més brillants —per a molts, el més brillant— estudiosos de la cultura europea. Steiner era a Girona per dictar una conferència sobre llenguatge i significat. Unes hores abans es va celebrar una conferència de premsa en què el deixeble de Lévi-Strauss i Jacques Maritain va esbossar les línies mestres del seu pensament. Els que hi vam assistir, encara avui ens sentim uns privilegiats. El text que segueix, en versió original anglesa i traducció catalana, és una transcripció fidel de la dita conferència. Els sotasignants volen agrair la feina que han fet Caterina Sugranyes, per la transcripció, i el doctor Klaus Zilles, professor del Departament de Llengua Anglesa d'aquesta facultat, per l'acurada revisió del text original.

**Maurici Ferran
Josep Maria Fulquet**

—¿Què ha passat entre *La Mort de la Tragèdia i Errata*?

—Han passat quasi cinquanta anys. *La Mort de la Tragèdia* és un llibre escrit encara sent molt, molt jove. És un llibre que ha tingut una gran influència, ja que ha estat traduït a moltes llengües i se n'ha escrit molt. Però va tenir un error, un error molt i molt gran. La novel·la acaba sense entendre la importància de Beckett. El més important a la vida és equivocar-se. Ni ens n'hem d'avergonyir ni n'hem de tenir por. Beckett començava a ser important. És una figura de transició, una espècie de pont amb tot el que ha sorgit després, amb Pinter i amb Popper, amb tot el que ara coneixem, amb Arabale, i tot els altres. Però la meua pregunta en aquell llibre va ser: ¿és possible tenir certs clàssics —com ara la tragèdia grega, Shakespeare, Racine— sense que un dels actors principals sigui Déu? No cal que estigui a l'escenari, però no podrà estar-ne mai gaire lluny. I jo encara em faig la mateixa pregunta, no l'he canviat. No sé si mai més hi podrà haver a Occident un gran drama tràgic, almenys fins que no sapiguem si hi pot haver tragèdia atea.

—¿Podria explicar els temes principals de la conferència?

—¡No! ¡Això ja ho veuran a la conferència! Parlant seriosament, no és gens clar avui dia que el llenguatge, en el sentit més clàssic, en un sentit retòric i de discurs verbal, pugui continuar en aquests termes, quan ja hem entrat en la nova era electrònica, en l'era de la

—What happened between *The Death of Tragedy and Errata*?

—Almost fifty years happened. *The Death of Tragedy* is a very young man's book, very, very young. It's a book which has had a very big influence, because it is in many, many languages. It's been translated, written about. It made one big mistake, one very big mistake. The book ends without understanding Beckett's importance. The important thing in life is to make mistakes. Never to be ashamed or afraid of a mistake. Beckett was just beginning to be important. He's a transition figure, a bridge to what has happened afterwards to Pinter and to Popper, to all what we now know, to Arabale and to all the others. But my question in that book was: can you have certain masterpieces like Greek tragedies, Shakespeare, Racine, without one of the actors being God? He doesn't need to be on the stage, but he needs to be not very far away, and I still ask that question. I have not changed that question. I am not sure that there will ever again be in the West a great tragic drama until we know can there be atheist tragedy.

—Could you explain the main ideas of the lecture?

—No, that will be in the lecture. Seriously, it is not clear today that language in the classical sense, in the sense of rhetoric and verbal discourse, will continue into the new electronic age, into the age of picture. We are probably entering a

imatge. Probablement estem entrant en un període en què les paraules, cada cop més, aniran sota les imatges. En anglès, es parla de *caption*. Sota una fotografia hi haurà algunes paraules que reproduiran el sentit general, al·legòric, de la imatge. Recordin, si us plau, que tots, absolutament tots els ordinadors del món parlen anglès americà, intentin pensar què pot voler dir tot això. Tots els ordinadors parlen anglès americà. El llenguatge computacional és una forma d'anglès americà en tot el planeta. Tot nen xinès està aprenent anglès americà quan aprèn a fer funcionar l'ordinador. Aquests són alguns dels problemes dels quals m'agradaria parlar.

—**En el panorama al qual es referia, ¿quina creu que és l'esperança per a una llengua minoritzada com el català? ¿Creu que és important que aquestes llengües tinguin la presència i la força d'un estat al darrere?**

—A poc a poc. És terriblement important. Quan una llengua mor, mor tota una forma de vida, un univers sencer de vida. Però, compte. La política, la ideologia dels països de llengües minoritàries poden ser d'un terrorisme feixista. Pensem en la situació del País Basc, d'Irlanda del Nord, en l'odi lingüístic que hi ha al nord d'Itàlia, al Friül, on els moviments feixistes són moviments basats en la llengua. Aquest és el perill!

Vaig ser professor invitat a la Universitat Bor, de Pretòria.

period in which words will be underneath pictures more and more. We call that "caption" in English. Underneath a photograph will be a few words. I mean that in a large sense, allegorically, and I will be looking at some of the problems which are now happening. Please remember that all, all computers on the whole earth speak Anglo-American, and try to think what that means. All computers speak Anglo-American. Computer languages are a form of American English over the whole planet. Every chinese child is learning Anglo-American when he learns how to operate. So these are some of the problems I want to look at.

—**In the panorama that you are referring to, what is the hope for a minority language like Catalan? Do you also think it is important for these languages to have the force of the state behind them?**

—Let's go slowly. Terribly important. When a language dies a whole way of life dies, a whole universe of life, but careful. The politics of small languages, the politics, the ideology can be a fascist terrorism. In the Basque situation, in Northern Ireland, in the horrible language hatred in Northern Italy, Friuli, which are fascist movements, the language movements. There is the danger.

When I was a guest professor in South Africa, there is the big Bor University in Pretoria. They were beginning to kill people, to kill them, to force

Havien començat a forçar la gent a parlar *afrikaans*, a matar-los. Hi havia una estàtua horrible, una estàtua enorme, dedicada a la llengua *afrikaans*, i, a l'estàtua, les inscripcions figuren en *afrikaans*. "Amb nosaltres, poca broma", cosa que significava: "Si no aprens *afrikaans* et matarem o et farem fora del país". Allò va ser una gran lliçó per a mi, una gran lliçó. Cap de nosaltres, tampoc el meu col·lega de la Penn State University, amb qui he estat parlant, té la solució intermèdia entre salvar una llengua i fer-la tolerant i liberal. Jo tampoc tinc la solució. Estem davant un cas molt difícil. No sabem què fer.

—**¿Ha de ser abandonat un país quan hi triomfa la barbàrie?**

—No, jo vull dir una cosa molt concreta. Les universitats alemanyes, les editorials alemanyes, el llibre alemany, van ser el número u del món. Fins i tot les grans universitats angleses d'Oxford, Cambridge o l'americana de Harvard van ser imitacions de la Universitat de Berlín, el gran univers de Humboldt.

Avui dia, la situació a Alemanya és, amb alguna excepció, d'una mediocritat espantosa. Un país que mata els seus jueus potser no es recuperarà mai. Dic potser, és una possibilitat. No cal ni que esmenti el cas d'Àustria, ja que, de fet, ni en puc parlar. Però Alemanya no s'està recuperant, ni intel·lectualment ni científicament. Els diaris alemanys, que eren tots jueus, el *Frankfurter Zeitung*,

them to speak *Afrikaans*. And there's a terrible statue, a huge statue, enormous, to the *Afrikaans* language, and on the statue the words are in Flemish *Afrikaans*: "With us it's serious", and it meant we shoot you if you don't learn *Afrikaans*, we send you away." That was a great lesson to me. None of us, none of us, not my colleague here from Penn State University with whom I have been speaking, has the middle solution between saving a language and making it tolerant and liberal. I don't have the solution either. We are in a very difficult situation. We don't know.

—**Should a country in which barbarism is still present be abandoned?**

—No, I meant something very concrete. German universities, German publishing, German books were number one in the world. Even the great universities, Oxford, Cambridge, Harvard were imitations of the University of Berlin, Humboldt's great university.

Today the German situation is, with certain exceptions, terrible mediocrity. A country which kills its Jews perhaps it will not recover, perhaps, it's a possibility. I don't need to speak of Austria, which I can't even talk about. But Germany is not recovering intellectually, scientifically. The German newspapers which were all Jewish, the *Frankfurter Zeitung* or *Die Süddeutsche*, are, with

o *Die Süddeutsche*, són, amb alguna excepció, una catàstrofe, d'una mediocritat provinciana. És possible que si s'exterminen tots els jueus d'un país, o si en són expulsats, com va passar a Espanya el 1492, no hi haurà gaires més premis Nobel en ciències. Ho sento, podria arribar a passar. És un esport molt perillós matar jueus. És molt senzill. Llavors, cent anys més tard, la història sembla que digui: "Un moment, ¿però què heu fet?". O una cosa semblant a això.

—¿Quin paper creu que el creador, el creador artístic, ha de tenir en aquest segle?

—Cada cop més i més la gent com jo, persones que escrivim sobre literatura, sobre art, sobre música, vivim cada cop més en un museu. Som "conservadors" d'un gran museu. Ara bé, estadísticament, lògicament, demà al matí, aquí, a Girona, podria sorgir un nou Mozart, un nou Beethoven, un nou Shakespeare, un nou Michelangelo, un nou Goethe. Però no ens ho creiem. No s'ho creu ningú. Mirem enrere. L'educació humanística és una educació de museu. És clar que hi ha alguns escriptors moderns molt importants. Hi ha enormes possibilitats a l'Amèrica Llatina, perquè a l'Amèrica Llatina encara no han entrat realment en la història. Tot just ara comença. Però molt pocs de nosaltres creiem que Europa tornarà algun dia a produir gegants com Goethe, Michelangelo o Mozart. Potser les civilitzacions es cansen. Potser, és una possibili-

a few exceptions, a catastrophe, of provincial mediocrity. It's possible that if you kill all Jews in a country, or if you drive them out in 1492, in Spain, it's possible that there will not be very many Nobel prizes in sciences ever again. Sorry, it's just possible, it's a very dangerous sport to kill Jews. It's very easy, and then, a hundred years later, History seems to say: wait a minute, what did you do? Something like that.

—What role do you think the creator, the artistic creator, should have in this century?

—More and more people like I, who write about literature, about great art, about music, more and more we live in a museum, more and more. We are "curators" in a great museum now: statistically, logically, there could be tomorrow morning in Girona, a new Mozart, a new Beethoven, a new Shakespeare, a new Michelangelo, a new Goethe, we don't believe it. None of us believes it. We are all looking backward. Humanistic education is a museum education. Of course there are very interesting modern artists, of course. There are some, not many, there are some modern writers. There is an enormous, huge possibility in Latin America, because Latin America has not yet really entered History. It's just beginning. But very few of us believe that Europe will ever

tat. I això és el que estic intentant entendre millor. Una bona part de la feina que faig ara intenta entendre aquest problema. Una estadística fascinant: a la BBC, el 94 per cent de tota la música que s'emet per antena va ser composta abans del 1900. Només un 6 per cent és moderna.

—Per ser una gran figura, un gran humanista, en una cultura europea és necessari tancar-se, estudiar i fer una vida més o menys apartada del món. ¿Vostè creu que encara hi ha gent que vulgui seguir aquest model de vida apartat i reclòs, gent disposada a fer aquest esforç?

—És una pregunta molt difícil, una pregunta molt i molt difícil de contestar. Alguns dels grans intel·lectuals, no jo, alguns dels grans "pentopolítics" diuen que tindrem un gran paper en l'acció, i això sempre acaba en catàstrofe. Heidegger es ridiculitza amb el nazisme, Sartre encara pitjor amb l'estalinisme, amb el maoisme. No us podeu arribar a imaginar les estupideses que va dir Wittgenstein sobre la política. Va ser un dels homes més brillants que mai ha existit, però quan parlava de política... ja ho sabeu, l'any 1938 va pronunciar una frase que s'ha fet cèlebre: "Hitler no entrarà mai a Àustria, és massa petita". Literalment.

88

El 1950 Bertrand Russell escriu un famós article: "Hem de llançar bombes atòmiques sobre Rússia". He dit 1950, Bertrand Russell.

again produce the giants of Goethe, Michelangelo, Mozart. Maybe, maybe civilizations get tired, may be, it's possible. And this is what I am trying to understand better. Much of my work now tries to deal with this problem. One fascinating statistic: on the BBC, 94% of all music which you hear was composed before nineteen hundred. 6% is only modern.

—In a European culture, to be a great figure, a great humanist, it is necessary for one to close himself, to study and lead a more or less separated life. Do you think that there is still someone who wants to lead a separated life?

—It's a very difficult question, a very, very difficult question. Some very great intellectuals, some of the very great "pentopolitics", say we will have a big role in action and it ends in catastrophe. Heidegger makes an idiot of himself with Hitlerism, Sartre even worse with Stalinism, Maoism. Wittgenstein said things about politics which are so stupid that you can't even believe it. One of the most brilliant men who ever lived, but when he spoke about politics, you know, he made a wonderful sentence in 1938: "Hitler will never touch Austria, it's too small." Literally.

In 1950, Bertrand Russell writes a famous article, "We must use atom bombs on Russia", 1950, Bertrand Russell. So, one is very embarrassed as an intellectual. We get it wrong, we get it wrong. The instinct for politics is very

Ens equivoquem, ho fem malament. L'instint per a la política és molt especial. Com el d'un gran artista, l'instint d'un polític realment bo és un misteri. Hi ha molt pocs polítics avui dia, la majoria són mediocritats corruptes. Com ja sabeu, Plató va dir que la ciutat, l'haurien de governar els intel·lectuals. Però sembla que la proposta no funciona, ja que no podem ni governar les nostres universitats.

—Vostè ha estat sempre molt crític amb la universitat com a institució. Si una persona vol adquirir una educació humanística, ¿creu que és bo que vagi a la universitat, o creu que és molt millor adquirir aquests coneixements en un altre lloc?

—Bona pregunta. Anem a poc a poc. El senyor Bill Gates va venir a la Universitat de Harvard a donar una conferència. I el senyor Gates va dir: "Jo sóc Bill Gates perquè vaig deixar la universitat després de menys d'un any d'assistir-hi. Ho dec tot al fet que vaig deixar la universitat".

Ara, això, lògicament, és una provocació cínica. Però fins que els estudiants d'humanitats no aprenguin seriosament una mica de ciència, fins que la gent que estudia llengües clàssiques o literatura espanyola no estudiï també matemàtiques, no estarem preparant la ment humana per al món en què vivim. En els pròxims anys es plantejaran molts interrogants a causa de la genètica, dels mecanismes de creació de la vida. Decidir la supervivència, saber què és la

special, maybe like a great artist, a really great politician is a mystery. There are very few great politicians in our times, they are corrupt mediocrities almost all. Plato, as you know, said intellectuals should govern the city, "la ciudad", it doesn't seem to work, we can't even govern our own universities.

—You have been critical about the university institutions. If somebody young wants to acquire humanistic knowledge, do you think it is good for that person to go to university, or do you think he should acquire this knowledge somewhere else?

—Good question. Let's go slowly. Mr. Bill Gates came to Harvard to give a big speech. Mr. Gates said: "I am Bill Gates because I left university after less than one year. I owe everything to the fact that I left."

Now this is a cynical provocation, of course. But until the humanities learn a little science, a little serious science, until people who do classics, or Spanish literature, also do some mathematics, we are not preparing the human mind for the world in which we live. In the next few years there will be problems because of genetics making life, deciding who should live if they are ill, there will (be) problems about what is the mind. Is it only chemistry? One of the greatest of all scientists since Newton, Francis Crick, who did DNA, recently

ment..., és química i prou? Un dels millors científics després de Newton, Francis Crick, que va estudiar l'ADN, va dir fa poc: "Quan dius *jo*, vols dir un *carbó sucre*, una disposició mol·lecular?". Crick simplement utilitzava una paraula absurda per designar la manera d'agrupar-se que tenen certes mol·lècules. Si no entenem una mica millor el llenguatge de les ciències, no podem entrar en els grans debats que s'aproximen. Debats a l'entorn de la vida i de la mort. En menys de deu anys hi haurà vida creada *in vitro*, al laboratori. Hi haurà vida artificial, no hi ha cap dubte sobre això. És una realitat que tenim tècnicament molt a prop. I llavors, què? Què passarà? La història torna a començar, la societat comença de nou. Però aquests temes només es poden debatre si aprenem una mica de ciència. Ens hem tornat terriblement indolents. Quan una parella té un fill amb talent, amb molt de talent, pare i mare van a l'església i diuen: "Si us plau, Déu meu, fes que el meu fill estudiï ciències". I després el fill diu: "Vull estudiar literatura...".

Tenim avui, a les universitats d'Oxford i Cambridge, i en el camp dels estudis de llengüa i literatura, un 85 per cent de dones joves, i la xifra va d'augment. És una situació terrible. A mi m'encanten les dones joves, les adoro, són brillants. Però és una situació completament artificial, socialment i intel·lectualment. Les carreres de ciències tenen un 85 o un 90 per cent d'homes, i això també és una situació perillosa, artificial, socialment parlant. De manera que s'acos-

said: "When you say I, when you say 'yo', you mean a 'carbon sugar', a molecular arrangement." He simply used a stupid word for the way certain molecules are grouped. If we don't understand a little more of the language of the sciences, we cannot enter the great debates which are just ahead of us. Life and death debates, life and death. In less than ten years, there will be life created *in vitro*, in the laboratory. There will be artificial life, there is no doubt about that. It's technically very near. What then? What then? History begins again, society begins again. But you can only debate these problems if you learn a little science. We have become terribly lazy. You know that when you have a gifted child, a child with talent, every mother and father goes to church and says: "God please let him study science." And when the child says: "I am studying literature..."

We now have Oxford and Cambridge in literature and languages, 85% young women, and it's getting bigger. Which is a terrible situation. I love young women, I adore young women, they are brilliant. But it is a completely artificial, social and intellectual situation. Science has 85 or 90% young men, also an artificial and socially very dangerous situation. So there are some very big crises which are coming, very fascinating crises. We have been so lazy about

ten grans crisis, crisis molt fascinants. Ens ha fet sempre tanta mandra aprendre matemàtiques, aprendre ciència...! Als científics, els agradaria parlar amb nosaltres, però nosaltres no sabem com escoltar-los. Aquest és el problema.

—**Prenent com a model la construcció de la catedral de Girona, a *Errata* parla de les diferències entre el concepte de temps americà i europeu. ¿Creu que aquestes diferències encara existeixen, que encara són vàlides?**

—A Amèrica el que importa és el demà, *c'est demain qui compte*. La llengua americana té el sentit més fort del futur del verb. Amèrica està convençuda que les escales van cap amunt, en aquesta direcció. Això vol dir que sovint pot ser terriblement brutal, vulgar i també terriblement arrogant. Però a Amèrica tens un contracte amb l'esperança. Els pares estan convençuts que els seus fills seran "millors" que ells, i això és una promesa magnífica. A Anglaterra, en canvi, els pares estan quasi segurs que els seus fills seran "pitjors" que ells. Estic exagerant, però a Anglaterra hi ha un sentiment "crepuscular". Per contra, Amèrica diu "bon dia" a la vida, sobretot a Califòrnia. I utilitzo Califòrnia com un símbol. Convé no oblidar la depressió dels vuitanta, la gran recessió de 1987, quan el sud-oest del país, Nou Mèxic, Arizona, Utah, Oklahoma i Califòrnia del sud van crear trenta milions de nous llocs de treball. És molt, molt excitant despertar-se al matí a Amèrica. No és sempre així a Europa.

learning a little bit of mathematics, a little bit of science...! Scientists would like to speak to us, but we do not know how to listen. This is the problem.

—**Taking as a reference the sculpture of the cathedral of Girona, in *Errata* you talk about the differences between European and American time. Do you think these differences still exist?**

—In America what matters is tomorrow, *C'est demain qui compte*. The American language has the most powerful sense of the future of the verb. America is certain that the escalator is going that way. That means it can often be terribly brutal, vulgar and terribly arrogant. But in America you have a contract with hope. The parents are convinced that their children will do better than they which is a magnificent promise. In England we are almost certain that they will do worse. I am exaggerating, but there is a feeling of afternoon and America says good morning to life, particularly California. And I use California as a symbol. Never forget, in the depression of the 80s, in the big recession around 87, 1987, the Southwest, New Mexico, Arizona, Utah, Oklahoma, Southern California created 30 million new jobs in the middle of a recession, 30 million new jobs. And it's very, very exciting to get up in the morning in America, very exciting. Not always in Europe.

—Ha parlat del fet que Racine utilitza unes 2.000 paraules, mentre que Shakespeare n'utilitza unes 24.000. ¿Vol dir això que l'un és millor que l'altre?

—No, gràcies a Déu, no.

—Amb referència a unes reflexions de Robert Musil, ¿quines qualitats creu que ha de tenir un creador avui dia?

—Musil era un enginyer, amb una alta formació matemàtica; un punt molt important aquest: era un gran matemàtic, abans que escriptor. Hi ha escriptors importants que han après alguna cosa del món de la ciència. El gran novel·lista americà Thomas Pynchon sap realment com funcionen les coses en el món de la ciència, i també en altres mons. Borges tenia una especial fascinació per les ciències exactes. No tot període històric té una gran literatura. Potser haurem d'esperar cent anys abans que ens toquem una llengua que compregui ciència, filosofia i literatura. Potser trigarà bastant de temps; jo crec, però, que tard o d'hora arribarà. Els vull donar un exemple molt concret perquè hi pensin:

Fa uns anys, la novel·la de George Orwell *1984* era llegida a totes les escoles d'Anglaterra, i això estava molt malament, era del tot estúpid. La novel·la diu que l'estalinisme durarà uns dos-cents anys, més o menys. Hi ha una altra novel·la en què tot és correcte, *Un món feliç*, d'Aldous Huxley. Va encertar de ple les previsions: la televisió tridimensional, les drogues, la setmana laboral de quatre dies, una mena de

—Use of different quantity of words, between Racine and Shakespeare. Do you think this is important?

—Thank God, no.

—What qualities do you think a creator must have today?

—Musil was an engineer, with high mathematical training, a very important point. He was a fine mathematician before he ever was a writer. There are important writers who have learnt something about the world of science. The great American novelist Thomas Pynchon really knows how things work in science and others. Borges had a very special but very brilliant fascination with exact science. Not every period has a great literature, it may take a hundred years before we find the next language, which can include science and philosophy and the arts. It may take quite a time, it will come, I think. But I want to give you one concrete example to think about:

When a few years ago, Orwell's novel *1984* was read in every school in England, it was totally wrong, totally stupid. The novel explains that Stalinism will last at least two hundred years more. There was another book where everything was correct: Aldous Huxley's *A Brave New World*. He was right about three-dimensional television, drugs, a four-day work week, a kind of pre-designed sexuality, American. Every guess was right.

sexualitat predissenyada, americana. Cada suposició va ser encertada. Per què? Perquè Huxley era un científic de formació. La família Huxley té set premis Nobel! Una sola família! I a més vivia a Califòrnia, sabia el que venia. A mi m'encanta Orwell. *Homenatge a Catalunya* és una novel·la que sempre tinc a l'abast, però era un humanista socialista que no sabia res de ciència, res absolutament. I no en va encertar ni una. Huxley, que en un cert sentit era una persona molt perversa, ho va encertar tot. No us estic donant cap solució, només espero que penseu una mica en tot això quan torneu a casa.

—**¿Creu que l'obra escrita hauria d'estar sacralitzada, que el llibre hauria de ser vist com un objecte sagrat en un món en què la imatge, el cinema, els ordinadors ens estant proveint d'un altre tipus de comunicació?**

—Els llibres no són sagrats avui dia. Hi ha nens, molts nens intel·ligents que aprendran a llegir amb l'ordinador, que escriuran directament a l'ordinador, és clar. Ara, no oblidem mai que durant vuitanta anys després de Gutenberg hi havia més manuscrits que mai. Deien, "impremta"? Això no funcionarà. M'agraden els manuscrits. M'agrada el paper bo. Potser avui els llibres estan en la mateixa situació que els manuscrits després de Gutenberg. Les revolucions demanen temps. Quan T. S. Eliot va proclamar que escrivia els poemes directament a màquina, en un primer esborrany, hi va haver un gran rebombori. La gent pensava: "Déu meu!" Però són poemes molt bons...

Why? Because Huxley was a scientist, by training. The Huxley family has 7 Nobel prizes! One family! And he lived in California, so he knew what was coming. I love Orwell. *Hommage to Catalonia* is a book I have in my pocket constantly, but he was a socialist humanist who knew nothing about science, nothing. And he got it totally wrong. Huxley, who was in some ways a very perverted man, got everything right. I am not giving an answer, but when you go home now I want you to worry about that example.

—**Do you think written work should be made sacred in a world where image, cinema, computers are giving us another way of transmission?**

—Books are not sacred today, and there are children, very brilliant children, who will learn to read on the computer, of course; children who will write directly into the computer, of course. Now, never forget, for 80 years, after Gutenberg, there were more manuscripts written than before, for 80 years, they loved them. They said, "printing"? It'll never work. I want the manuscripts. I want beautiful paper. Maybe books today are in exactly the same situation of the manuscripts after Gutenberg. Revolutions take their time. There was an enormous shock when T. S. Eliot announced that he wrote his poems on the typewriter, the first draft. People thought: "Oh God!" But they're very good poems...